

forum musicum 2024

24.08

sobota, godz. 20.00 Saturday, 8 pm

Wrocław, Ratusz, Sala Wielka Town Hall, Principal Room

ROMAN DE FAUVEL – OPOWIEŚĆ O OŚLE W DWÓCH CZĘŚCIACH

A STORY OF A DONKEY IN TWO PARTS

HISTORIA ILUSTROWANA MUZYKĄ I MINIATURAMI
Z RĘKOPISU FRANÇAIS 146 *ROMAN DE FAUVEL*

A STORY ILLUSTRATED WITH THE MUSIC
AND MINIATURES FROM THE FRANÇAIS 146
ROMAN DE FAUVEL MANUSCRIPT





Wykonawcy Performers:

Ars Cantus:

Aleksandra Hanus – śpiew voice

Monika Wieczorkowska – śpiew voice

Radosław Pacholek – śpiew voice

Maciej Gocman – śpiew voice

Piotr Karpeta – śpiew voice

Agnieszka Obst-Chwała – fidel, rebek fiddle, rebec

Tomasz Dobrzański – flet podłużny, douçaine, szafamaja, citola, kierownictwo artystyczne recorder, douçaine, shawm, citole, artistic direction of **Ars Cantus**

Fryderyk Mizerski – trąbka suwakowa slide trumpet

Ewa Prawucka – pozytyw organowy chest organ

Robert Gonera – narrator

Program Programme:

Roman de Fauvel – Opowieść o Ośle w dwóch częściach A Story of a Donkey in Two Parts
(Francja France, 1310)

Część I Part I

Favellandi vicium – motet

Mundus a mundicia – motet

Quare fremuerunt – motet

Presidentes in thronis / Super cathedram / Ruina – motet

In mari miserie / Manere – motet

Virtus moritur – conductus

Floret fex favellea – conductus

Philippe le Chancelier (ok. ca 1160–ok. ca 1236) *Clavus pungens* – conductus

Presum, prees: verbum dignum – conductus

Porchier miex estre ameroie – rondo

Fauvel nous a fait present / Ja voi douleur avenir / Fauvel: autant m'est si poise – motet

Część II Part II

Philippe le Chancelier *O labilis sortis humane status* – conductus

Carnalitas, luxuria – proza prose



Veritas arpie / Johanne – motet

La mesnie fauveline / J'ai fait nouvelement / Grant despit ai ie – motet

Douce dame debonaire – ballada ballad

A touz jours sanz remanoir – rondo

Je, qui poair seule ai – lai

Fauvel est mal asseigné – rondo

Philippe de Vitry? (1291–1361)

Heu, Fortuna subdula / Aman novi probatur exitu / Heu me, tristis est anima mea – motet

Caudet Falvellus nimium – conductus

In hac valle miserie – proza prose

Virgines egregie – sekwencja sequence

En non Dieu, agace, agace – fatras oraz and „sottes chansons”

Philippe de Vitry?

Quoniam secta latronum / Tribum, que non abhorruit / Merito hec partimur – motet

Maria, virgo virginum / Celi domina / Porchier mieuz estre ameroie – motet

Bon vin doit / Quant ie le voi / Cis chans veult boire – motet

Czas Time: 90'

Omówienie

Niemal trzy dekady rządów (1285–1314) króla Francji Filipa IV zwanego Pięknym z dynastii Kapetyngów nie były okresem szczególnie pięknym – monarcha prowadził liczne (nawet jak na nieznające w tym umiaru zwyczaje wieków średnich) wojny, opanowując między innymi Akwitanie i Flandrię, wdał się ponadto z papieństwem w zatarg skutkujący „niewolą awiniońską”, dokonał krwawej rzezi zakonu templariuszy, przejmując jego majątek, wprowadzał też liczne, kontrowersyjne reformy służące konsolidacji władzy i pomnażaniu dochodów korony przez nowe daniny i formy lenne zależności. Bilans jego bezwzględnych rządów był dla potęgi państwa korzystny, ale niewątpliwie lud i wielu możnych mieli powody, by króla serdecznie nienawidzić. To za jego czasów Paryż ostatecznie zyskał splendor kwitnącej stołecznej metropolii kosztem znaczenia innych ośrodków – stał się też sceną niestannych dworskich intryg, rozwiąłości, zbrodni i korupcji.

Takie właśnie było tło powstania jednego z najbardziej zdumiewających dzieł tej epoki – wierszowanej, satyryczno-moralizatorskiej powieści *Roman de Fauvel*. Jej tytułowym bohaterem jest humanoidalny osioł (postać ta bywa też interpretowana jako koń, jednak prześmiewcza intencja wskazywałaby raczej na zwierzę zawsze uchodzące za pośledniejsze i już od starożytności obecne w satyrze; pojawiały się też kompromisowe teorie sugerujące muła) skupiający w sobie najgorsze przywary. Jego imię to ich akronim: flatterie (pochlebstwo), avarice (chciwość), vilanie (podłość; litery „u” i „v” były w ówczesnej ortografii tożsame), varieté (niestałość), envie (zawiść), lascheté (tchórzostwo), co szczegółowo opisuje strofa:

Flaterie si s'en derive...

Et puis en descent **A**varice

Vilene et Variété

Et puis **E**nvie et **L**ascheté...

Pren un mot de chacune lettre.

Można też w tym imieniu widzieć grę słów: faus-vel – ‘skrycie fałszywy’, a także określenie maści: fauve, czyli ‘płowa’, a więc w zasadzie nijaka. Ta alegoryczna postać znana była już wcześniej; pojawiała się w chansons de geste, a prefiguracje wątków użytych w *Roman de Fauvel* spotkać można w dziełach takich twórców, jak Blondel de Nesle, Chastelain de Couci czy Chrétien de Troyes.



Mimo całego swego zła, prostactwa i podłości Fauvel, który podstępem wyzwał się ze stajni i opanowuje dom swego pana, staje się obiektem czci i pochlebstw ludzi wielu stanów, zwłaszcza przedstawionego szczególnie złośliwie duchowieństwa. Symbolem tej służalczości jest rytuał czyszczenia i mycia wiecznie brudnego zwierza. Fauvel pomnaża swoje wpływy i władzę, bogaci się, rządzi poprzez intrygę, zbrodnie i korupcję, pragnie też poślubić Panią Fortunę – ta sprzyja mu, ale jednak odmawia, szubrawiec żeni się więc z Panią Próżnością (Dame de Vaine Gloire), z którą ma wiele oślątek rozpierzchających się po całym państwie i kontynuujących zdżożne dzieło ojca...

Za autora powieści uchodzi Gervais du Bus – kapelan wpływowego królewskiego ministra Enguerranda de Marigny (który to dygnitarz zakończył żywot na szubienicy w Montfaucon po głośnym procesie o korupcję, a także czary); później sam sprawował najwyższe dworskie urzędy. Pierwsza część dzieła powstała w 1310 roku i najwyraźniej rychło zyskała rozgłos i powodzenie, bo cztery lata później znalazła kontynuację w części drugiej (to tam pojawia się zawołowane miano du Busa, ale badacze rozważają też autorstwo zbiorowe obu ogniw). Źródło z lat 1316–1317 przekazuje wersję jeszcze bardziej rozbudowaną, w redakcji innego z królewskich urzędników – Chaillou du Pesstaina. Dzieło stworzone najpewniej w kręgu paryskiej Île de la Cité, w samym centrum wydarzeń najgorętszego okresu dziejów ówczesnej Francji, miało stanowić admonitio regum – napomnienie królewskie, przestrożę przed złymi rządami skutkującymi postawieniem rzeczywistości na głowie i „światem na opak” (mundus inversus). Dla wszystkich jednak musiało być wówczas czytelne, że intencją autorów był raczej opis i aktualna satyra niż li tylko alegoryczna przestroga, a za postacią Fauvela kryje się król Filip. Już sama myśl o tym musiała być wówczas nader ryzykowna... Du Bus, wciąż na wysokich urzędach, przeżył jednak Filipa i jego krótko rządzących następców: syna – Ludwika Kłótliwego i wnuka-niemowlę – Jana Pogrobowca, regenta i kolejnego z synów – Filipa V Długiego, potem rządy Karola IV... Najwyraźniej żaden z Kapetyngów nie wziął do siebie zjadliwej satyry lub uznano ją za dopuszczalny „wentyl bezpieczeństwa” społecznym niepokojów.

Dzieło przetrwało w kilkunastu głównych źródłach z epoki oraz licznych późniejszych odpisach i przeróbkach. Najważniejszym (i najstarszym, zachowanym w Bibliothèque nationale de France, BN fr. 146) przekazem *Roman de Fauvel* jest szczęśliwie kompletny, zachwycający, bogato iluminowany siedemdziesięcioma ośmioma miniaturami manuskrypt rewizji wspomnianego Chaillou du Pesstaina,

sporządzony zapewne dla możnego mecenasa z kręgów arystokracji, być może opozycyjnego wobec dworu i patronującego satyrze wymierzonej w Kapetyngów (jego tożsamości jednak nie potwierdzono). Szczególną cechą rękopisu jest obecność aż stu sześćdziesięciu dziewięciu interpolacji muzycznych do słów łacińskich i francuskich, z których część obecna była w pierwotnej wersji dzieła, a część została dodana przez Pesstaina. Reprezentują one imponujące spektrum muzycznych gatunków od monodii chorałowej (i jej parodii) oraz pieśniowej, także w stylu już wówczas archaicznym, po kunsztowne polifoniczne motety. Części z nich mógł dostarczyć wielki kompozytor i teoretyk tej epoki Philippe de Vitry, współtwórca stylu znanego jako Ars Nova – co ciekawe, pojęcie to pochodzi od twórców tego czasu, między innymi Johanna de Muris i samego Philippe’a, wyraźnie świadomych doniosłych innowacji głównie w zakresie muzycznej notacji menzuralnej, nowych typów faktury, zasad kontrapunktu.

Roman de Fauvel pozostaje wciąż fascynującym, komunikatywnym, niezwykle interesującym literacko, wizualnie i muzycznie świadectwem epoki, a zarazem zdumiewająco aktualnym – mimo dystansu siedmiu wieków – i pełnym gorzkiej ironii moralitetem o atrakcyjności oraz tryumfie bezkarnej nikczemności i głupoty odradzających się w każdej epoce w bardzo podobnych przejawach. I o bezsilności jakichkolwiek wobec nich napomnień.

Piotr Maculewicz

Programme note

The almost three decades of the rule (1285–1314) of King Philip IV of France called the Fair, of the Capetian dynasty, were not a particularly fair period – the monarch waged numerous wars (quite many even for the Middle Ages, an era which had no moderation in this regard), taking control of, among others, Aquitaine and Flanders, and moreover engaged in a conflict with the papacy, resulting in the ‘Avignon Captivity’, committed a bloody massacre of the Templar Order, taking over its property, and introduced numerous, controversial reforms aimed at consolidating power and increasing the crown’s revenues through new tributes and forms of fief dependence. The balance of his ruthless rule was favourable to the power of the state, but undoubtedly the people and many nobles had reasons to hate the king. It was during his times that Paris finally gained the splendour of a thriving metropolis at the expense of the importance of other centres – it also became the scene of constant court intrigues, debauchery, crime and corruption.

This was the background for the creation of one of the most astonishing works of this era – the versed, satirical and moralising novel *Roman de Fauvel*. Its title character is a humanoid donkey (this character is also interpreted as a horse, but the mocking intention would rather point to an animal that has always been considered inferior and has been present in satire since antiquity; there were also in-between theories suggesting a mule) with the worst vices. His name is an acronym: flatterie (flattery), avarice (greed), vilanie (meanness; the letters ‘u’ and ‘v’ were the same in the spelling at that time), variété (inconstancy), envie (envy), lascheté (cowardice), which the following stanza describes in detail:

Flaterie si s’en derive...

Et puis en descent **A**varice

Vilanie et Variété

Et puis **E**nvie et **L**ascheté...

Pren un mot de chacune lettre.

This name can also be seen as a play on words: faus-vel – ‘secretly false’, as well as the term for the colour: fauve, meaning ‘fawn’, which is basically bland. This allegorical figure was already known, appearing in chansons de geste, and prefigurations of the threads used in *Roman de Fauvel* can be found in the works of artists such as Blondel de Nesle, Chastelain de Couci and Chrétien de Troyes.



Despite all his evil, vulgarity and meanness, Fauvel, who by trick frees himself from the stable and takes over his master's house, becomes an object of worship and flattery from people of many walks of life, especially the particularly maliciously portrayed clergy. The symbol of this servility is the ritual of cleaning and washing a constantly dirty animal. Fauvel increases his influence and power, becomes rich, rules through intrigue, crime and corruption, he also wants to marry Lady Fortune – she favours him, but refuses, so the scoundrel marries Lady Vainglorious (Dame de Vaine Gloire), with whom he has many little donkeys scattering all over the country and continuing their father's evil work...

The authorship of the novel has been attributed to Gervais du Bus – the chaplain to the influential royal minister Enguerrand de Marigny (who died on the gallows in Montfaucon after a famous trial for corruption and witchcraft); later du Bus held the highest court offices. The first part of the work was written in 1310 and apparently quickly gained fame and success, because four years later it was continued in the second part (this is where the veiled name of du Bus appears, but researchers also consider the collective authorship of both elements). A source from 1316–1317 provides an even more extensive version, edited by another royal official – Chaillou du Pesstain. The work was most likely created on the Île de la Cité in Paris, in the very centre of the events of the hottest period in the history of France and was intended to be an *admonitio regum* – a royal admonition, a warning against bad governance resulting in reality being turned upside down and a 'world inversed' (*mundus inversus*). However, it must have been clear to everyone then that the authors' intention was a description and current satire rather than just an allegorical warning, and that King Philip was behind the figure of Fauvel. The very thought of it must have been extremely risky at that time... Du Bus, still in high office, survived Philip and his short-running successors: his son – Louis the Quarrelsome and his infant grandson – John the Posthumous, the regent and another of his sons – Philip V the Tall, then the reign of Charles IV... Apparently none of the Capetians took the scathing satire personally or it was considered an acceptable 'safety valve' for social unrest.

The work has survived in a dozen major sources from the period and numerous later copies and alterations. The most important (and oldest, preserved in the Bibliothèque nationale de France, BN fr. 146) *Roman de Fauvel's* copy is the felicitously complete, delightful, richly illuminated with seventy-eight miniatures, manuscript of the revision of the above-mentioned Chaillou du Pesstain, probably made for a powerful patron from aristocratic circles, perhaps in opposition to the court and patron of satire



against the Capetians (his identity has not been confirmed though). A special feature of the manuscript is the presence of as many as one hundred and sixty-nine musical interpolations to Latin and French texts, some of which were present in the original version of the work, while others were added by Pesstain. They represent an impressive spectrum of musical genres, from chorale monody (and its travesties) and song monody, also in an archaic style, to elaborate polyphonic motets. Some of them could have been provided by the great composer and theoretician of that era, Philippe de Vitry, co-creator of the style known as Ars Nova – interestingly, this concept comes from the creators of that time, including Johannes de Muris and Philippe de Vitry, clearly aware of the groundbreaking innovations in the field of musical mensural notation, new types of texture, and rules of counterpoint.

Piotr Maculewicz

Translated by Anna Marks



NFM.WROCLAW.PL



Organizator zastrzega sobie możliwość dokonania zmian w programie.

The Presenter reserves the right to change the programme.

Organizator
Presenter



NFM – instytucja kultury współprowadzona przez
NFM – institution of culture co-managed by



Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego



Mecenas NFM
NFM Patrons



Mecenas Edukacji NFM
NFM Education Patron



Partner strategiczny NFM
NFM Strategic Partner



Partnerzy NFM
NFM Partners



Mineral Zdrój

FANUC



DEICHMANN

Partnerzy medialni NFM
NFM Media Partners

